

TERRORISTEN EN DE RECHTSSTAAT: ZE KUNNEN NIET MET EN ZE KUNNEN NIET ZONDER

Beatrice de Graaf

Inleiding

Het kan verkeren. Drie jaar lang weigerde Hofstadgroep-verdachte Jason W. alle medewerking met de rechtbank. Volgens hem was er vanwege alle publicitaire en politieke druk toch geen eerlijk proces mogelijk. Bovendien wezen de verdachten in de Piranha-zaak sowieso het westerse rechtssysteem en de democratische rechtsstaat af. Maar vrijdag 16 juli 2010 was een opmerkelijke dag. Er werd in de media niet of nauwelijks aandacht aan besteed, maar voor het eerst in de korte geschiedenis van het Nederlandse jihadisme sprak een terrorismeverdachte zijn vertrouwen uit in de Nederlandse rechtsstaat. Jason W. ging zelfs nog verder: 'Ik ben er zeker van dat ik een eerlijk proces zal krijgen, en zal volop meedoen aan mijn verdediging.'¹ Hij had zijn baard afgeschoren, droeg moderne kledij, sportschoenen en was in alle opzichten het toonbeeld van een coöperatieve verdachte – en in niets meer de voormalige terrorist.

Dat was wel anders geweest. Acht dagen na de moord op Theo van Gogh door Mohammed Bouyeri had Walters zich samen met Ismail A. in de Haagse Antheunisstraat verschanst en kondigde aan de boel

1 Jason W. tijdens de regiezitting in het proces tegen de Hofstadgroep, Amsterdam-Osdorp, 16 juli 2010. De auteur zat zelf op de publieke tribune. Zie ook: 'Jason W. werkt nu wel mee aan proces', *de Volkskrant* 17 juli 2010.

op te blazen. Bovendien gooide hij een handgranaat naar een bestormende groep agenten die op een haar na aan de dood ontsnapten. Pas na een lange belegering werden ze door de speciale interventie-eenheden overmeesterd. Beide jongens behoorden tot de door de AIVD aldus gedoopte Hofstadgroep, het netwerk waar Bouyeri ook zijdelings toe had behoord en dat verdacht werd van het organiseren van terroristische aanslagen. Walters werd veroordeeld voor moord/doodslag op een politieagent en kreeg 15 jaar.

In 2008 sprak het hof in Den Haag de 'Hofstadgroep' echter vrij van lidmaatschap van een terroristische organisatie. Het Hofstadnetwerk was volgens het hof te los gestructureerd om te kunnen spreken van een echte terroristische organisatie. Het hof achtte evenmin bewezen dat de verdachten haat aan het zaaien waren. Die uitspraak in 2008 was een signaal. De rechter liet zien dat voor een zwaar delict als een terroristisch misdrijf het Openbaar Ministerie met hele harde bewijzen moest komen om die aanklacht te staven. Dat is een belangrijk element van de rechtsstaat: dat proportionaliteit van misdrijf en strafmaat en de daarbij behorende bewijslast goed in de gaten worden gehouden.

In februari 2010 werd dit vonnis evenwel toch weer vernietigd. De kern van de uitspraak hield in dat het hof wel heel strenge eisen had gesteld aan het bestaan en de structuur van criminele of terroristische organisaties. Het hof in Amsterdam zal de zaak in december 2010 opnieuw onderzoeken. Inmiddels is de politieke context vergeleken met vier, vijf jaar geleden wel drastisch veranderd. Nog maar één procent van de bevolking is bang voor terrorisme. De zaak haalde nauwelijks nog de media. Tijdens de regiezitting op 16 juli zat er slechts een handjevol journalisten en wetenschappers op de publieke tribune. De rechters hebben wat betreft eventuele publieke en politieke druk nu alle ruimte om niet zonder meer in de eisen van het Openbaar Ministerie mee te gaan. In dat opzicht kan Walters' proces als demonstratie van staatsrechtelijkheid worden beschouwd, als we kijken naar de *checks and balances* die de rechtsgang tot nu toe hebben gekenmerkt.

Uit dit verhaal blijkt wel dat terroristen niet mét, maar vaak ook niet zonder de rechtsstaat kunnen. Die problematische relatie, om een understatement te gebruiken, wordt in dit artikel verder uitgewerkt. Wat willen terroristen eigenlijk met of van de rechtsstaat? Over het algemeen wordt aangenomen dat ze die rechtsstaat fundamenteel afwijzen en dat ook met aanslagen en gewelddadige acties demonstreren. ‘We’re facing a new kind of enemy, somebody so barbaric that they would fly airplanes into buildings full of innocent people. And, therefore, we have to be on alert in America. We’re a nation of law, a nation of civil rights. We’re also a nation under attack (...) They can’t stand freedom; they hate what America stands for’, aldus de Amerikaanse president George Bush vijf dagen na ‘9/11’.² Over die laatste zinsnede is veel getwist, maar het lijkt toch wel logisch om aan te nemen dat terroristen per definitie de rechtsstaat willen opblazen.

Die gedachte keert terug in de gangbare definitie van een terrorist. Terrorismebestrijders gebruiken wel de definitie die het Amerikaanse Federal Bureau of Investigation (FBI) al sinds de jaren tachtig hanteert en die in de *Code of Federal Regulations* is geformuleerd: ‘The unlawful use of force and violence against persons or property to intimidate or coerce a government, the civilian population, or any segment thereof, in furtherance of political or social objectives’ (28 CFR, sectie 0.85).^{3,4} Ook in de recente academische consensusdefinitie van Alex Schmid komen die elementen terug:

‘Terrorism refers on the one hand to a doctrine about the presumed effectiveness of a special form or tactic of fear-generating, coercive political violence and, on the other hand, to a conspiratorial practice of

2 Toespraak president George W. Bush, 16 september 2001, Washington DC. Zie georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010916-2.html, geraadpleegd op 5 augustus 2010.

3 Counterterrorism Threat Assessment and Warning Unit/Counterterrorism Division, FBI (red.), *Thirty Years of Terrorism. Terrorism in the United States 1999*, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigations 1999, p. i.

4 Vgl. B. Hoffman, *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press 1998, p. 43, en ook hoofdstuk 1 als geheel.

calculated, demonstrative, direct violent action without legal or moral restraints, performed for its propagandistic and psychological effects on various audiences and conflict parties.⁵

De Nederlandse wet kent sinds 2004 eveneens een definitie van terroristische misdrijven. Daarvan is sprake als het misdrijf is begaan met

‘het oogmerk om de bevolking of een deel der bevolking van een land ernstige vrees aan te jagen, dan wel een overheid of internationale organisatie wederrechtelijk te dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden, dan wel de fundamentele politieke, constitutionele, economische of sociale structuren van een land of een internationale organisatie ernstig te ontwrichten of te vernietigen’ (art. 83a Sr).⁶

Terrorisme is dus niet alleen ‘unlawful’ en een schending van wettelijke normen – dat is ‘gewone’ criminaliteit ook. Het gaat verder dan dat. Terroristen trachten de samenleving als zodanig te ontwrichten en proberen constitutionele structuren te ‘vernietigen’. Wanneer er precies sprake is van zo’n ontwrichting, is niet altijd duidelijk. Terrorisme is niet te vangen in een absolute, onveranderlijke en universeel geldige omschrijving. Het is een politieke aangelegenheid, en daarmee een ‘essentially contested concept’.⁷ En bovendien reageert ‘de samenleving’ ook niet altijd hetzelfde. Maar voor het gemak kunnen we hier wel concluderen dat terrorisme in het algemeen zowel de internationale rechtsorde als de nationale rechtsstaat geweld aan doet.

Desalniettemin, zo wil ik hier betogen, gaan we met die op zichzelf correcte voorstelling van zaken te snel voorbij aan de complexe

5 A.P. Schmid, *Handbook of Terrorism Research*, Londen: Routledge 2009.

6 Wet van 24 juni 2004 tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht en enige andere wetten in verband met terroristische misdrijven (Wet terroristische misdrijven), in: *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 30 juni 2004, nr. 290.

7 W.E. Conolly, *The Terms of Political Discourse*, derde druk, Princeton: Princeton University Press 1993, p. 10; vgl. ook A. Schmid, ‘Terrorism. The Definitional Problem’, *Journal of International Law* 2004, jrg. 36, nr. 1, p. 375-420.

verhouding (soms zelfs een haat-liefdeverhouding) van een terrorist met de westerse rechtsstaat. In dit artikel wil ik betogen dat de terrorist vaak niet mét de rechtsstaat kan, maar ook niet zonder. Ook voor terroristen is de rechtsstaat relevant. Dat verschilt weliswaar per type terrorist. En ook de fase waarin de terroristische organisatie of het terroristische individu zich bevindt, is van belang. Maar om terrorisme goed te doorgronden en de strijd ertegen beter te kunnen voeren, is het nuttig om te begrijpen wat verschillende soorten terroristen met de rechtsstaat willen.

De rechtsstaat volgens de moderne terrorist

Wanneer we grofweg de verdeling van David Rapoport aanhouden (waar veel tegenin is te brengen, maar die we voor het denkgemak toch hanteren), zijn er in onze naoorlogse tijd drie typen terroristen actief. Na de eerste golf van anarchistische aanslagen rond 1900 staken vanaf de jaren twintig van de twintigste eeuw antikoloniale of nationalistische terroristische organisaties de kop op. Zij waren in de jaren zestig/zeventig grotendeels verdwenen. Een paar nationalistische/separatistische bewegingen leefden echter voort – onder meer de IRA en de ETA. De derde golf bestond uit ‘nieuw linkse’, revolutionair-marxistische terroristische organisaties. Zij kwamen voort uit de dekolonisatieprocessen en ‘bevrijdings’-bewegingen van na de Tweede Wereldoorlog en beleefden in de jaren zestig/zeventig hun gewelddadige hoogtepunt. Aan het eind van de vorige eeuw was het merendeel weliswaar van het toneel verdwenen, maar de guerrillero’s in landen als Colombia (de FARC), Nepal, Peru en Griekenland vochten verder. De vierde, en tot nog toe laatste golf begon in 1979 en omvat allerlei religieus fundamentalistische groepen, hoofdzakelijk van islamistische snit. Soms worden hier ook de extremistisch christelijke *white hate groups* in de Verenigde Staten onder geschaard die

aanslagen op bijvoorbeeld abortusklinieken pleegden. Voor alle duidelijkheid concentreren we ons hier op de jihadistische terroristen.^{8,9}

Kortom, we hebben vandaag de dag in de westerse, democratische wereld te maken met grofweg drie soorten terroristen: etno-nationalistische, links-extremistische en jihadistische. Omdat we ons richten op de verhouding tussen terroristen en de democratische rechtsstaat laten we de organisaties buiten beschouwing die opereren in een omgeving waar noch de democratie noch de rechtsstaat echt wortel heeft geschoten (zoals in veel landen van het Midden-Oosten of Zuidoost-Azië).

Revolutionair-marxistische terroristen/activisten

Deze drie typen terroristen kijken niet allemaal hetzelfde tegen de rechtsstaat aan. Van de revolutionair-marxistische groepen, zoals de *Rote Armee Fraktion*, de *Brigate Rosse* en in Nederland de veel onschuldiger de Rode Jeugd, weten we dat ze de omverwerping van de kapitalistische orde op het oog hadden. Van de RAF is dit genoegzaam bekend,¹⁰ maar ook de gewelddadige activisten van de RaRa of de Rode Jeugd namen een duidelijk standpunt in.¹¹ Voor hen was er in het kapitalistische Westen geen eerlijke rechtspraak mogelijk, omdat het recht in dienst stond van de bezittende klasse. Zij probeer-

8 D.C. Rapoport, 'The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism', in: *Current History* (december 2001), p. 419-424; D.C. Rapoport, 'Modern Terror: The Four Waves', in: A.K. Cronin & J.M. Ludes (red.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Washington, DC: Georgetown University Press 2004, p. 46-73.

9 Vgl. voor een overzicht van het terroristische geweld in 17 Europese landen van 1950 tot 2003: J.O. Engene, *Terrorism in Western Europe. Explaining the Trends Since 1950*, Cheltenham: Edward Elgar 2004. Uit zijn overzicht blijkt dat zich in de jaren zeventig een serie pieken in het terroristische geweld voordeed. Het aantal aanslagen in de jaren tachtig was overigens nog hoger, maar in die periode betrof het een nieuwe golf van geweld, veroorzaakt door gedeeltelijk nieuwe organisaties, nieuwe generaties en groepen die vaker internationaal georiënteerd en georganiseerd waren.

10 Vgl. S. Aust, *Der Baader-Meinhof-Komplex*, München: Goldmann 2008; B. Peters, *Tödlicher Irrtum. Die Geschichte der RAF*, Berlin: Argon 2004; W. Kraushaar (red.), *Die RAF und der linke Terrorismus*, 2 banden, Hamburg: Hamburger Edition 2006.

11 Vgl. M. van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, Amsterdam: Boom 2010; S. Eikelenboom, *Niet bang om te sterven. Dertig jaar terrorisme in Nederland*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam 2007, p. 141-148; F. Dekkers & D. Dijkman, *'n Hollandse staats-guerrilla. Terugblik op de Rode Jeugd*, Amsterdam: Balans 1988.

den dan ook voortdurend het ‘fascistische’ karakter van de staat en de ‘terreur’ van justitie aan het licht te brengen.

Dat proces is het best samen te vatten door middel van de ‘provocatie-repressie’-theorie: ‘By attacking the establishment and the security forces, the insurgents provoke the state into mass repression which alienates the general public, and increases support for the rebels.’¹² Terroristen proberen overheden aan te zetten om in hun reactie op terroristisch geweld de eigen wettelijke normen overboord te zetten. Ze instrumentaliseren mogelijke overreacties en zetten die in om nieuwe rekruten te mobiliseren en rechtvaardigingen te vinden voor een nieuwe ronde van geweld. Volgens de terrorisme-expert Peter Waldmann zijn terroristen uit op een ‘Provokation der Macht’. Ze provoceren de staat en wanneer dat niet lukt, trachten ze alsnog contraterroristische maatregelen als overreacties te ‘framen’.¹³ Een uitstapje naar een poging daartoe in Nederland geeft goed aan hoe manipulatief terroristen (of in dit geval: politiek gewelddadige activisten) met de rechtsstaat omgingen en hoezeer ze alle registers van het recht wisten te bespelen.

Op 29 maart 1973 stond Rode Jeugd-lid Luciën van Hoesel terecht voor overtreding van de Vuurwapenwet. De rechtbank te Den Bosch was omgetoverd in een politiefort en de belangstellenden op de publieke tribune moesten een uitvoerige fouillering ondergaan. Zijn raadsman, de advocaat Pieter Bakker Schut uit Utrecht, schilderde het voor Nederlandse begrippen relatief lange voorarrest af als een ‘politieke affaire’. Bakker Schut probeerde er bewust een publieke en politieke zaak van te maken.¹⁴ Ook Van Hoesel deed een duit in het zakje: ‘Ik zal niet antwoorden op vragen van de rechtbank omdat ik weiger mee te werken aan een schijnproces dat huiszoeking, razzia’s

12 C. Hewitt, *Consequences of Political Violence*, Aldershot: Dartmouth 1993, p. 61.

13 P. Waldmann, *Terrorismus. Provokation der Macht*, Hamburg: Murmann Verlag 2005.

14 ‘Lid van Rode Jeugd zwijgt bij proces’, *Het Parool* 29 maart 1973.

en vrijheidsberoving aan het Nederlandse volk wil doen doorgaan als rechtvaardig.¹⁵

Officier van justitie Peijnenburg eiste drie jaar gevangenisstraf (vier jaar was daarvoor het maximum) – een eis die vanaf de publieke tribune met de opmerking ‘Smeerlappen!’ werd becommentarieerd. Peijnenburg, die aan de vooravond van het proces enkele bedreigingen had ontvangen, omschreef de Rode Jeugd als een zeer gevaarlijke organisatie:

‘De ontzettende gevaren hiervan worden nog onderstreept door het feit dat de verdachte een overtuigd lid is van de zogenaamde Rode Jeugd. De woordvoerders van deze marxistisch-leninistische organisatie hebben in kranten en tijdschriften en ook voor radio en tv meermalen onomwonden verklaard, dat zij solidair zijn met de Baader-Meinhof-groep en met de misdadige methoden van deze groep.’¹⁶

Ondanks deze geharnaste woorden kreeg Van Hoesel uiteindelijk drie jaar voor het bezit van vuurwapens/explosieven. Dat viel eigenlijk best wel mee. Alle overige betrokkenen waren inmiddels sowieso al op vrije voeten gesteld.

Hoewel de Rode Jeugd er samen met zijn advocaat Bakker Schut alles aan deed om een grootschalige politieke solidariteitscampagne op touw te zetten rond de beschuldiging dat de Nederlandse democratische rechtsstaat in feite een verhulde politiestaat was, wilden die pogingen niet echt vlotten. Weliswaar gaf het proces de aanleiding voor de oprichting van de Rode Hulp begin 1973, als opvolger van de Rode Jeugd,¹⁷ maar het was niet gelukt om Van Hoesel in de publieke beeldvorming overtuigend af te schilderen als politieke strijder of martelaar. Daarvoor was zijn veroordeling niet hoog genoeg geweest. Noch het proces, noch Van Hoesels behandeling in de gevangenis

15 Idem.

16 ‘Springstof breekt Rode Jeugd-lid op’, *De Telegraaf* 30 maart 1973.

17 ‘Tegen overheidswillekeur. “Rode hulp” opgericht voor linkse activisten’, *de Volkskrant* 23 februari 1973.

kon met succes worden ingezet als *injustice frame* bij de mobilisering van nieuwe rekruten.

Dat gematigde Nederlandse actie-reactiepatroon van geweld-dadige activisten/bestrijders hield zichzelf in stand, mede dankzij de relatief beperkte straffen. Wanneer het niet ging om kapitale delicten, zoals moord, doodslag of aanstichting tot moord en dergelijke, leverde de toepassing van bestaande wetten (zoals het verbod op vrijheidsberoving, bezit van vuurwapens en/of munitie, explosieven) lagere straffen op dan wanneer er specifieke terrorismewetten van kracht zouden zijn geweest. In de Bondsrepubliek, waar dat wel het geval was, leidden dezelfde misdaden tot veel hogere veroordelingen. Dat had voor de terrorismebestrijders aldaar twee onvoorziene negatieve gevolgen.

In de eerste plaats was het in West-Duitsland voor de terroristen veel makkelijker om potentiële sympathisanten wijs te maken dat de fascistische spoken uit het Duitse verleden weer de kop opstaken. Dat inzicht hield de Nederlandse Binnenlandse Veiligheidsdienst er in die jaren ook reeds op na. De BVD was vooral beducht voor de mobiliserende kracht die linkse activisten en terroristen zouden kunnen ontvouwen wanneer ze erin slaagden zichzelf als *underdogs* te profileren en de staat als onderdrukker af te schilderen:

'Hier ligt namelijk toch wel het belangrijkste gevaar dat een groep – hoe perifeer dan ook – die naar het middel der stadsguerrilla grijpt met zich mee brengt. Het polariserend geweld dat door de guerrilla wordt uitgelokt, kan van de door de guerrillaorganisatie geslaakte kretten, ook al zijn zij absurd, zichzelf vervullende voorspellingen helpen maken.¹⁸

In de tweede plaats leidden de zwaardere straffen tot een verharding van de fronten. In de Duitse situatie was onderduiken veel aantrekkelijker dan in Nederland, waar je met gemak een gematigde

18 Idem.

parttime militant kon spelen. Bij een hogere strafmaat kozen de terroristen veel sneller voor een ‘alles of niets’-strategie. Wanneer RAF-sympathisanten toch al een gevangenisstraf van een paar jaar boven het hoofd hing omdat ze opruiende foldertjes hadden verspreid (het apologieverbod was in de Bondsrepubliek al in de jaren zeventig ingevoerd), dan was de stap om ondergronds te gaan kleiner. Illegaliteit bevordert evenwel isolatie. Contacten met de ‘normale’ buitenwereld worden verbroken. De terroristische groep radicaliseert en wordt een ‘total institution’ – alleen nog maar gericht op het nemen van wraak en het plegen van aanslagen op de ‘vijand’.¹⁹

Dat was een van de cruciale verschillen tussen de Nederlandse en de West-Duitse situatie: de Nederlandse activisten die ook een reeks bomaanslagen, brandstichtingen en geweldplegingen op hun geweten hadden, konden altijd weer ‘terug’. De rechtsstaat blokkeerde hun deradicalisering niet. Van Hoesel: ‘Maar anders dan in Duitsland was hier ook die ontsnappingsmogelijkheid aan de gewapende strijd.’ De Rode Jeugd had altijd nog een achterdeurtje open weten te houden.²⁰ Hun hing ten hoogste een kleine gevangenisstraf boven het hoofd. In Duitsland konden RAF-sympathisanten voor vergelijkbare vergrijpen al veel sneller op een paar jaar rekenen, wat de schijn van ‘politische Justiz’ versterkte en de neiging tot onderduiken en daarmee het radicaliseringsproces versnelde.

Een ander verschil met de situatie in Duitsland was dat de processen in Nederland niet escaleerden tot een spektakel. De rechter zorgde voor een ontspannen sfeer, het Openbaar Ministerie was flexibel, politici hielden zich op de vlakte en maanden de media tot terughoudendheid. Daardoor hielden de Nederlandse revolutionairen weinig aanknopingspunten voor het opzetten van solidariteitscampagnes over. De provocatietactieken leverden te weinig op, van

19 Zie bijvoorbeeld F.M. Moghaddam, *From the Terrorists' Point of View. What They Experience and Why They Come To Destroy*, Westport, CT: Praeger Security International 2006, p. 117-119.

20 F. Dekkers & D. Dijkman, ‘The game is over’, *HP*, 18 juni 1988, p. 42-46, hier: p. 46.

een contraterroristische overkill was in het Nederland van de jaren zeventig geen sprake.²¹

In de Bondsrepubliek en Italië, waar de ‘Terror gegen die Justiz’ en de ‘Terror der Justiz’ in de jaren tot 1977/78 aan elkaar gewaagd leken te zijn,²² was er pas na de dramatische ontknopingen van de ‘Deutsche Herbst’ en de ontvoering van Aldo Moro ruimte voor grotere justitiële en politieke terughoudendheid. Die ruimte luidde na 1978 inderdaad een proces van deradicalisering en de-escalatie in. Het *Umfeld* van de terroristen droogde op – enerzijds door succesvolle bestrijdingscampagnes, maar ook doordat de als zodanig gepercipieerde overreacties van de staat uitbleven en de overheid allerlei integratie-initiatieven ontplooidde. De rechtsstaat bood ‘berouwvolle’ terroristen (*pentiti* of *disassociati*) in Italië zelfs de mogelijkheid tot strafvermindering, wat het uiteenvallen van de linkse terroristische netwerken, zoals de Rode Brigades, enorm bespoedigde.

De antikoloniale/nationalistische/separatistische terroristen

Links-revolutionaire terroristen en activisten gebruikten rechtsstatelijke normen en beginselen als ijkpunt om hun achterban op onrechtvaardig of buitensporig gedrag van terrorismebestrijders te wijzen. Zo wilden ze aannemelijk maken dat de democratische regeringen van het Westen in feite uit waren op het vestigen van een politiestaat. Ze gebruikten de rechtszaal en de rechtspraak als podium om zichzelf als politieke gevangenen of martelaren te presenteren.

21 Vgl. voor een uitvoeriger uiteenzetting over de interactie tussen terroristen en hun bestrijders: B. de Graaf, *Theater van de angst. De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika*, Amsterdam: Boom 2010, die binnenkort eveneens in aangepaste vorm in het Engels verschijnt: *Evaluating Counterterrorism Performance. A Comparative Study*, Londen/New York: Routledge (april 2011); zie ook mijn ‘Bringing Politics Back In. The Introduction of “the Performative Power” of counterterrorism’ (samen met B. de Graaff), *Critical Studies on Terrorism* 2010, jrg. 3, nr. 2, p. 263-277.

22 Zie het titelblad van *Der Spiegel* 18 november 1974, nr. 47, p. 1: ‘Terror gegen die Justiz/Terror der Justiz?’; vgl. ook het artikel ‘Es werden Typen dabei kaputt gehen’, *Der Spiegel* 18 november 1974, nr. 47, p. 28.

Etnonationalistische terroristen nemen een ander standpunt in. Zij zijn er niet op uit om de staat waarin zij opereren ideologisch te delegitimeren. Ze verwerpen de rechtsstaat niet als zodanig, maar eisen een eigen onafhankelijke staat met een eigen systeem. Ze strijden voor afscheiding, voor irredentisme, voor een nieuw thuisland of voor een eigen autonome regeringsmacht. In feite doen ze veelal juist een beroep op 'hun rechten' als minderheid in de rechtsstaat in het land waar ze wonen. Neem de Zuid-Molukse jongeren in Nederland in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Zij hadden al vanaf 1966 de aandacht op de situatie van de Molukse minderheid in Nederland willen vestigen met politieke activiteiten, demonstraties en molotovcocktails. Waar de generatie van hun ouders de stille hoop had gekoesterd ooit naar haar geboortestreek op de specerijeneilanden terug te kunnen keren, wilde de radicale jongerenbeweging de Nederlandse en de Indonesische regering met geweld op hun verantwoordelijkheid voor het verlies van hun thuisland wijzen. Met hun 'acties' in 1970, 1975 en 1977 wilden ze de Nederlandse regering dwingen haar 'toezegging' gestand te doen en in samenspraak met Indonesië een onafhankelijke republiek Zuid-Molukken mogelijk te maken.

De jongeren die in deze jaren terechtstonden voor de moord op een agent (1970), de executie van passagiers en een treinconducteur en de bezetting van een lagere school (1975) en de tweede kaping van een trein (1977) waren allen zeer coöperatief in hun proces. Ze dachten er niet aan om in hongerstaking te gaan of hun achterban tot vergeldingsmaatregelen op te roepen. Ze zetten hun processen zeker niet in als politiek instrument.

De Molukse terroristen in Nederland accepteerden hun veroordeling als een rechtvaardige straf. Zij beschouwden zich als strijders in een oorlog waarvan zij deze slag hadden verloren en waarvoor ze nu de gevolgen moesten dragen. In hun optiek stond bovendien niet de individuele strijder, maar de Molukse zaak centraal. Solidariteitscampagnes voor gevangenen kwamen dan ook niet op gang. Het ontbrak de gevangenen en hun familieleden buiten de

gevangenis muren vanwege ‘taal- en cultuurbarrières’²³ aan expertise en organisatievermogen, maar ook aan politieke wil om de gevangenen zelf op een schild te heffen.²⁴

Pas in de jaren tachtig begonnen de gevangenen zich via een belangenvereniging te organiseren. Maar toen ging het hun evenmin om politieke activiteiten, maar om individuele pogingen om gratie verleend te krijgen. De gratieverzoeken waren een expliciete erkenning van de Nederlandse rechtsstaat en geen verwerping daarvan, net zoals de Molukkers ook hun volledige medewerking aan de rechtbank en tijdens het gerechtelijke vooronderzoek hadden verleend. Ze werkten zelfs uitgebreid mee aan de psychologische onderzoeken en reclasseringsgesprekken.²⁵

Ook voor organisaties zoals de IRA of de ETA, die veel langduriger en grootschaliger te werk gingen dan de Molukse jongeren, was niet het Britse of Spaanse systeem als zodanig het probleem, maar het feit dat dat systeem hun geen eigen bestuur gunde. Gevangen IRA-leden gingen ook in hongerstaking, maar dat deden ze om de Britse regering tot onderhandelingen te bewegen. Beide terroristische groepen beschikten bovendien ook over een ‘legale’ politieke flank, die binnen het parlementaire systeem opereerde en zo voor een bepaalde mate van zelfbestuur moest zorgen. Vanaf de jaren tachtig en negentig deden ze bovendien steeds vaker een beroep op het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens – waarmee ze in feite de internationale rechtsorde omarmden.²⁶

23 M. Hille Ris Lambers (Raad voor jeugdaangelegenheden Drenthe), *Molukkers en hulpverlening*, Smilde 1978, p. 13.

24 Vgl. interview met John Lumalessil en Melie Lumalessil-Manusama, Vianen, 15 november 2008.

25 Vgl. reclasseringsrapporten. Arrondissementsrechtbank Assen, 1970-1979, toegangsnr. 0860, inv.nr. 132, 133, 161. Het Drents Archief, Assen.

26 Vgl. bijvoorbeeld de zaak die de familieleden van het op 25 november 1992 door RUC-agenten doodgeschoten IRA-lid Pearse Jordan bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens indienden en wonnen: European Court of Human Rights, ‘Press release issued by the Registrar: Judgments in the Cases of Hugh Jordan v. the United Kingdom, McKerr v. the United Kingdom, Kelly and Others v. the United Kingdom and Shanaghan v. the United Kingdom’, geraadpleegd op 7 augustus 2010.

Etnonationalistische terroristen zijn in theorie dus wel degelijk ‘terug te winnen’ voor de rechtsstaat, zolang die rechtsstaat hun maar de mogelijkheid van een vorm van inspraak, participatie of eigen bestuur geeft. Helaas ligt het in de praktijk niet zo eenvoudig. Terroristen die al langer ondergedoken of voortvluchtig zijn, of die tot de tweede of latere organisaties van een oorspronkelijk nationalistische beweging behoren, zijn over het algemeen zo geconditioneerd door geweld en worden zo beheerst door wraakgevoelens ten opzichte van hun bestrijders, dat een demobilisatie of de-escalatiestrategie nauwelijks vat krijgt op deze hardcore militanten. Hier komt het er dan vooral op aan hun ‘Umfeld’ op te drogen, door daarmee de onderhandelingen over bestuurlijke participatie te starten – denk aan de manier waarop de IRA uiteindelijk de wapens heeft ingeleverd.

De moderne religieuze fundamentalisten: de jihadi’s

Het is nog niet waarschijnlijk dat Osama bin Laden of andere jihadisten hun activiteiten zullen verleggen naar het indienen van klachten bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. De houding van jihadistische terroristen ten aanzien van de nationale of internationale westerse rechtsorde lijkt meer op die van de revolutionaire marxisten: ze verwerpen het systeem als zodanig in zijn geheel. ‘Therefore, anyone who seeks to implement a legislation created by someone other than Allah, is in fact a polytheist’, aldus Abu Muhammad ‘Asim al-Maqdisi (1959, Nablus).²⁷ Maqdisi is een islamistische Jordaan-Palestijnse theoloog, vooral bekend als de spirituele mentor van Abu Musab al-Zarqawi, de voormalige leider van al-Qaeda in Irak. Hij

27 Abu Muhammad ‘Asim al-Maqdisi (vertaald in het Engels door Abu Muhammad al-Maleki, herzien door Abu Sayf Muwahhid), ‘Democracy: A Religion’, p. 6. Op: www.scribd.com/doc/18993155/Democracy-a-Religion-Abu-Muhammad-alMaqdisi, geraadpleegd op 5 augustus. Zijn eigenlijke naam luidt Abu Muhammad ‘Asim ibn Muhammad bin Tahir al-Barqawi, maar hij heeft zichzelf de naam Abu Mohammed al-Maqdisi aangemeten. Al-Maqdisi betekent zoiets als ‘hij die uit al-Quds komt’, oftewel Jeruzalem.

geldt als een van de belangrijkste jihadistische geleerden,²⁸ hoewel hij na 2005 wel iets gematigder zou zijn geworden.²⁹

Volgens hem is de westerse rechtsstaat, of überhaupt een rechtsstaat die door mensen is gemaakt, een schending van de goddelijke wet. Alle vormen van seculier recht gaan in tegen de *hakimiyat Allah* (de goddelijke soevereiniteit) en moslims die die wet respecteren, bedrijven dus afgodendienst. De enige reden voor een moslim om zich aan de wet te houden is van tactische aard: in het kader van de wereldwijde jihad is het geoorloofd de middelen van de tegenstander te gebruiken om hem een hak te zetten. Een jihadist kan dus een beroep doen op de wet, kan uitkeringen trekken of zelfs gaan stemmen, zolang het als wapen in de strijd wordt ingezet en het in dienst staat van de jihad.

Deze lijn wordt door de meeste jihadisten ook gevolgd. De moordenaar van Theo van Gogh, Mohammed Bouyeri, moest met een bevel tot medebrenging worden gedwongen om bij zijn eigen rechtszaak in juli 2005 aanwezig te zijn. In zijn verklaring maakte hij duidelijk dat hij zich alleen liet leiden door ‘de wet die mij opdraagt om iedereen die Allah en de profeet beledigt, zijn kop eraf te hakken’.³⁰ Net als de andere leden van de Hofstadgroep was hij een aanhanger van de salafistische leer en haalde hij inspiratie uit het principe van de *al-wala’ wa al-bara’* (liefde voor Allah en haat ten opzichte van Allahs vijanden). Al-Maqdisi heeft dit principe zo uitgelegd dat ware jihadisten zich volledig van de niet-islamitische wereld zouden moeten isoleren en iedereen moeten haten die de islam verwerpt of bedreigt. Daar hoort het Nederlandse rechtssysteem dus ook bij.³¹

28 Zie W. McCants (red.), *Militant Ideology Atlas*, West Point: Combating Terrorism Center, U.S. Military Academy West Point 2006, p. 6.

29 N. Lahoud, ‘In Search of Philosopher-Jihadis: Abu Muhammad al-Maqdisi’s Jihadi Philosophy’, in: *Totalitarian Movements and Political Religions* 2009, jrg. 10, nr. 2, p. 205-220; zie ook J. Wagemakers, ‘Abu Muhammad al-Maqdisi: A Counter-Terrorism Asset?’, *CTC Sentinel* 2008, jrg. 1, nr. 6, p. 7-9.

30 ‘Bouyeri spreekt toch: “Ik zou het zo weer doen”’, *Elsevier* 12 juli 2005.

31 J. Wagemakers, ‘A Purist Jihadi-Salafi: The Ideology of Abu Muhammad al-Maqdisi’, *British Journal of Middle Eastern Studies* 2009, jrg. 36, nr. 2, p. 287-297; J. Wagemakers, ‘Framing the “Threat to Islam”: al-Wala’ Wa al-Bara’ in Salafi Discourse’, *Arab*

Maar toch, ook jihadisten hechten meer waarde aan de rechtsstaat dan uit vorenstaande principiële redeneringen zou blijken. In de nieuwe glossy *Inspire*, via internet door de al-Qaeda-organisatie op het Arabisch Schiereiland verspreid, houdt ene Yahya Ibrahim een hartstochtelijk betoog tegen de schending van de rechten van niqabdraagsters in de westerse wereld. Volgens Ibrahim neemt de strijd van het Westen tegen de islam niet alleen een fysieke vorm aan, maar ook een legislatieve: ‘There is a legislative war being fought out in parliaments and courtrooms across Europe and North America, and the focus of this battle is the niqab.’ Het Westen verstopt zich achter een ‘niqab of human rights, gender equality and other rallying slogans while in practice it is being imperialistic, intolerant, chauvinistic and discriminating against the Muslim population of Western countries’.³²

Hij roept na deze aanklacht niet op om de westerse rechtsstaat om zeep te helpen, maar hij moedigt alle islamitische vrouwen op om nu juist massaal gebruik te maken van hun recht en allemaal de niqab te gaan dragen.

Die lijn van redeneren keert vaker terug. Hoewel jihadi's de menselijke wet verwerpen, zijn ze de eerste om de regeringen en samenlevingen van het Westen langs de lat van mensenrechten en grondvrijheden te leggen. En ze doen daar vervolgens zelf ook een beroep op. Dit is voor een deel een invulling van de eerdergenoemde de provocatie-repressietheorie: westerse regeringen worden als onrechtvaardig en onrechtmatig afgeschilderd, de jihadistische

Studies Quarterly 2008, jrg. 30, nr. 4, p. 1-22; M. de Koning, *Zoeken naar een 'zuivere' islam. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*, Amsterdam: Bert Bakker 2008, p. 374; zie ook R. Peters, 'De ideologische en religieuze ontwikkeling van Mohammed B. Rapport van het deskundigenonderzoek in de strafzaak tegen Mohammed B. opgesteld in opdracht van het Openbaar Ministerie', 2005, te vinden op: http://www.sociosite.org/jihad/peters_rapport.pdf; R. Peters, 'Overzicht teksten geschreven of vertaald door Mohammed B. Bijlage bij het deskundigenrapport', 2005, te vinden op: http://www.sociosite.org/jihad/peters_bijlage.pdf.

32 Y. Ibrahim, 'The West Should Ban the Niqab Covering Its Real Face', *Inspire. Periodical Magazine issued by the al-Qaidah Organization in the Arabian Peninsula* 2010, nr. 1 (zomer 2010) 1431, p. 19-20.

zaak wordt daarmee gerechtvaardigd en de islamitische achterban wordt opgeroepen zich hierbij aan te sluiten.

Maar dat is niet het hele verhaal. Het verwijt dat westerse staten zich niet aan hun eigen rechtsstatelijke beginselen houden, horen we niet alleen bij jihadisten, maar vinden we ook terug bij niet-jihadistische, islamitische denkers. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de Zwitserse filosoof Tariq Ramadan. Hij stelt op overtuigende en rationele wijze de discriminatie van islamitische minderheden in het Westen aan de kaak en wijst de westerse regeringen erop dat ze grondrechten selectief toepassen en moslims vaak niet als volwaardige staatsburgers beschouwen. Tegelijkertijd roept hij moslims op, hun 'ongezonde slachtofferhouding' van passiviteit en verongelijkheid te laten varen en in landen waar die grondrechten in ieder geval nog geldig zijn, en waar moslims dus hun geloof in theorie ook publiekelijk kunnen belijden en uitleven, hun eigen verantwoordelijkheid als 'rechtmatige staatsburgers' te nemen en hun 'rechten en respect' op te eisen.³³

Waar Ramadan moslims oproept om zich in te spannen voor hun rechten met een houding van 'positieve participatie', proberen jihadisten moslims er juist van te overtuigen dat ze die rechten toch nooit zullen krijgen en zich daarom maar beter bij de gewapende strijd tegen dat ongelovige Westen kunnen voegen. Met andere woorden, zonder te willen betogen dat een westers gebrek aan naleving van grondrechten voor moslims de oorzaak van terroristisch geweld is (want zo eenvoudig is het niet), kunnen terroristen gevoelens van onrechtvaardigheid of uitsluiting wel bewust als *injustice frames* inzetten om moslims voor de jihad te winnen.

Conclusie: de terrorist die de rechtsstaat omarmde

Het kan verkeren. Jason W., de terrorismeverdachte die elke vorm van coöperatie met de staat tot nog toe afwees, omarmde in juli

33 T. Ramadan, *Westerse moslims en de toekomst van de islam*, Amsterdam: Bulaag 2005, p. 291-292.

2010 openlijk de Nederlandse rechtsstaat. Volgens hem was er zes jaar na zijn arrestatie eindelijk ruimte voor een eerlijk proces. In de verhitte en angstige maanden na de moord op Theo van Gogh was er inderdaad wel sprake geweest van politieke en publieke druk op de rechters. Ministers verklaarden de ‘oorlog’ aan het Nederlandse terrorisme, moskeeën en islamitische scholen kregen te maken met brandstichting en bekladding en overal werden radicale moslims ontwaard.³⁴ Maar sindsdien heeft zich geen nieuwe aanslag voorgedaan. De AIVD heeft de jihadistische netwerken schijnbaar onder controle en de publieke en politieke aandacht voor het thema is weggeëbd.³⁵ Terrorismespeelde in de laatste verkiezingscampagnes in 2010 geen rol van betekenis meer. Dat voorziet ook het proces tegen de Hofstadgroep van een andere context. Er zat geen joelend publiek meer op de publieke tribune, er worden geen draconische straffen meer geëist in de internetcommentaren. De rechter kan in rust overwegen wanneer er sprake is van een uitingsdelict of van aanzetten tot haat.

Het is niet helemaal duidelijk wat Jason W. ertoe aanzette om zijn houding van isolement op te geven en de rechtsstaat ‘te omarmeren’. Wellicht waren het de zes jaren in de extra beveiligde instelling in Vught die hem leerden hoe saai het gevangenisleven kan zijn. Misschien heeft hij afstand gedaan van zijn radicale ideeën. Of misschien houdt hij die er nog steeds wel op na, maar ziet hij aan de toegenomen sociale weerbaarheid onder moslims in Nederland dat terroristisch geweld op weinig sympathie kan rekenen. Feitelijk heeft Walters elk recht om vast te houden aan zijn salafistische principes, zolang hij er maar geen rechten aan ontleent om haat te zaaien of aanslagen te plegen. Daar liggen de grenzen van de wet. De wet dic-

34 Vgl. bijvoorbeeld: ‘Zalm: we zijn in oorlog! Regering: terrorisme met wortel en tak uitroeien’, *Algemeen Dagblad* 6 november 2004; ‘Terroristen met dubbele nationaliteit raken Nederlands paspoort kwijt. Kabinet verklaart de oorlog aan terreur’, *Het Parool* 6 november 2004; ‘Overheid wil meer armslag: anti-terreurmaatregelen’, *Trouw* 6 november 2004.

35 Zie voor een overzicht van de reacties en de ontwikkeling van terrorisme in Nederland na 2001: B. de Graaf, ‘The Nexus between Salafism and Jihadism in the Netherlands’, *CTC Sentinel* 2010, jrg. 3, nr. 3, p. 17-22.

teert niet hoe we moeten denken, de rechtsstaat dwingt ons niet tolerante, multiculturele of seculiere burgers te worden. De wet maakt geen keuze voor een ideologie, hij beschermt salafisten net zozeer als atheïsten of christenen. Dat lijkt Walters nu ook te hebben beseft.

Als zelfs terroristen hun geloof in het rechtssysteem uitspreken, dan is dat voor ons een opmerkelijk signaal. Natuurlijk is dit maar een enkel geval, maar het biedt ons een belangrijk inzicht: wanneer we rechters hun recht in politieke en publieke rust laten spreken, de rechtsstaat zelf in ere houden en ervoor zorgen dat we terroristen geen ‘injustice frames’ aanreiken waarmee ze stemming kunnen maken onder hun achterban, dan zal hun theater van de angst weinig bezoekers trekken. Provocaties en martelaarschap leveren dan weinig op. Ze staan terecht als gewone criminelen en worden veroordeeld volgens de algemene wettelijke standaards en krijgen niet de kans hun achterban te mobiliseren.

Dat wil niet zeggen dat terroristen zich voortaan inhouden als wij de rechtsstaat maar in ere houden. Zo simpel is het helaas niet. Het terroristische risico kunnen we nooit uitschakelen. Maar de ruimte voor alternatieve opinies, ja zelfs voor radicale geluiden, houdt de overtuigingskracht van de terroristische ideologie gering en de kring van hun potentiële sympathisanten klein. Bovendien, zoals Ramadan beargumenteert, is er dan voor gelovige moslims geen enkele reden meer om geen houding van ‘positieve participatie’ aan te nemen. Een ‘ongezonde slachtofferhouding’, in heel enkele gevallen zelfs uitmondend in gewelddadige radicalisering, is dan ook niet meer vanuit de islamitische theologie te rechtvaardigen. We hoeven het met Ramadans theologische overwegingen niet eens te zijn. Zijn houding ten aanzien van de westerse democratische rechtsstaat klinkt soms wel erg berekenend en voorwaardelijk. Maar hij geniet groot gezag als emancipatoir islamitisch denker en geeft vanuit die niet-seculiere, niet-westerse hoek houvast aan moslims die niet goed weten wat ze als minderheid met het westerse systeem aan moeten en in sommige gevallen misschien zelfs hun toevlucht tot het jihadisme zouden hebben genomen.

Kortom, in tijden van gevaar of crisis wordt de rechtsstaat soms eerder als hinderpaal dan als hulpmiddel beschouwd en wordt het recht soms aangepast aan veranderende veiligheidseisen. Hoe logisch dat ook mag zijn, het is daarbij belangrijk om te bedenken dat terroristen vaak uit zijn op een verharding van het klimaat, aanscherping van de regels en ondermijning van de rechtsstaat. De effectiviteit van terrorismebestrijding wordt mede bepaald door onze reactie op terrorisme, onze omgang met de rechtsstaat en onze bijdrage aan het 'sociale drama' en het 'theater van de angst' dat terroristen proberen te genereren.